

MONUMENT

VAN EEN BROUWER

INHOUDSOPGAVE

Voorgeschiedenis	2
Ontwerp en bouw	4
Exterieur	6
Interieur	10
Zijn tijd ver vooruit	29
Feestelijke opening	30
Monument getuigt van het verleden	31

*Omslag: Het gebouw
tegen de achtergrond
van Italiaans marmer
Brotocelle de Sienna
in de grote hal.*

VOORGESCHIEDENIS

Aan de Ceresstraat in Breda staat het indrukwekkende hoofdkantoor van de brouwerij. Een monument van architectonische en kunstzinnige schoonheid.

De geschiedenis van dit monumentale bouwwerk begint eigenlijk al in de vorige eeuw. Tussen 1870 en 1880 werden de stadswallen van de vesting Breda geslecht. Daardoor ontstond de mogelijkheid om terreinen die buiten deze wallen lagen, te gaan bebouwen.

VOORGESCHIEDENIS

Voor bedrijven een aantrekkelijke plaats om zich te vestigen aan de spoorlijn, die in 1862 tussen Breda en Tilburg was aangelegd.

Enerzijds vanwege de aanvoer van grondstoffen en anderzijds vanwege de afvoer van gereede produkten per spoor.

De familie-brouwers Smits grepen deze kans meteen aan om hun brouwerij-bedrijf vanuit de oude binnenstad (Boschstraat) over te plaatsen naar een ruime locatie aan deze spoorlijn, waar tevens mogelijkheden waren voor het slaan van waterbronnen voor de bierbereiding.

Op 26 juli 1887 werd daar de nieuwe brouwerij geopend aan de Ceresstraat, zo genoemd naar de al bestaande Mouterij Ceres.

Gedenksteen 5 juni 1926

Toenemende bierverkoop noopte de familie Smits de brouwcapaciteit in de jaren twintig reeds te verdubbelen en daartoe moest op de plaats van het bedrijfskantoor een nieuw brouwhuis verrijzen.

Dat betekende dat eerst een nieuw kantoor moest worden gebouwd en daarna een nieuw brouwhuis (1930).

De toenmalige directeur-eigenaar Frans Smits had al in 1924 een uitvoerige nota opgesteld onder de titel "Mijne beschouwingen op onze nieuwe kantoren" met richtlijnen waaraan volgens hem een nieuw kantoorgebouw moest voldoen.

"Het moet plaats bieden aan drie directieleden, een procuratiehouder, drie of vier correspondenten, de brouwmeester, de techniek, een accountant en enkele bedienden".

Het moest in elk geval een fraai, solide en vooral representatief bouwwerk worden, wat vooral moest worden bereikt door een kunstzinnige aanpak van architectuur en inrichting.

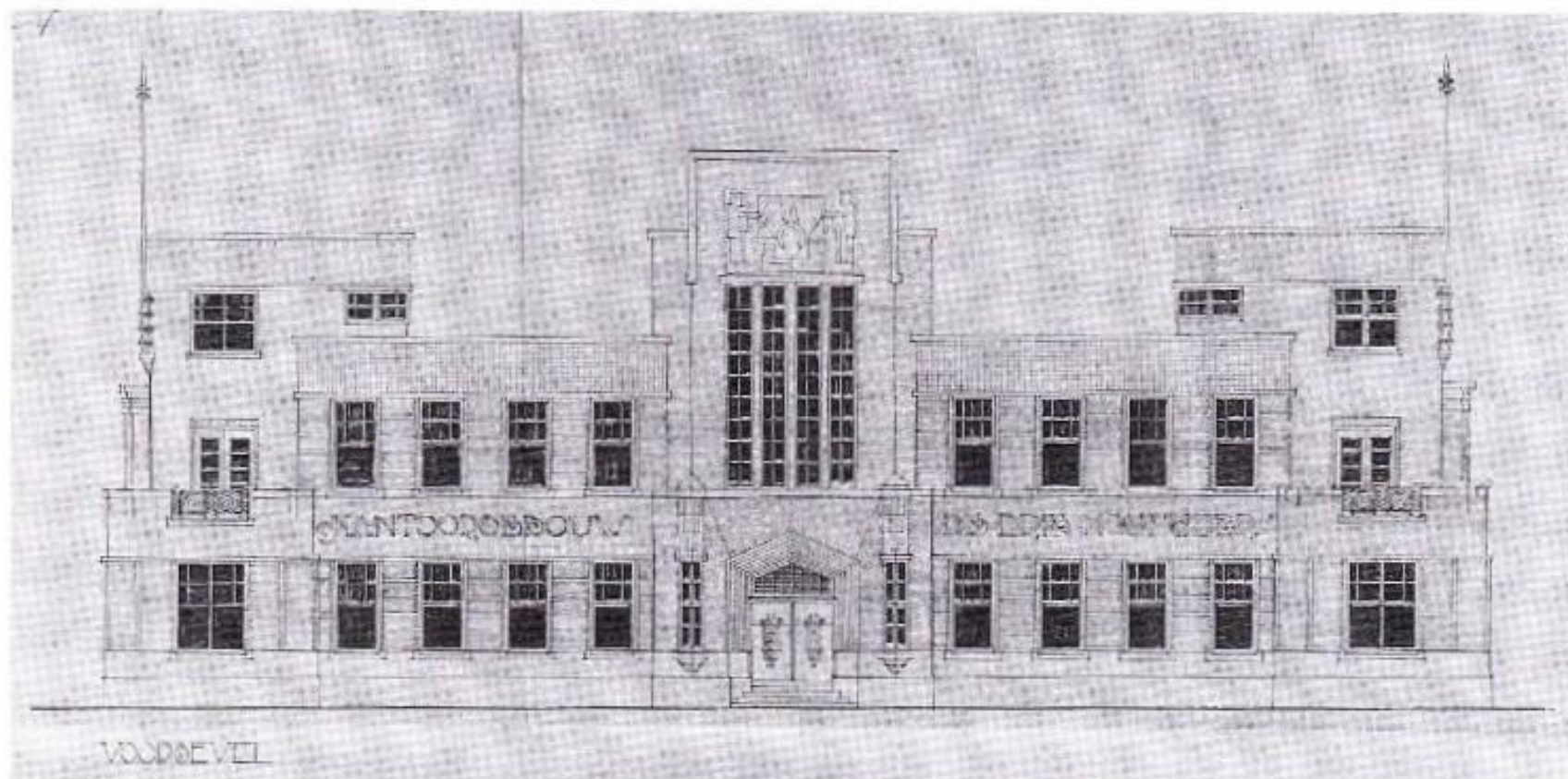
Het resultaat moest waarlijk een monument zijn van vier eeuwen Bredase brouwkunde.

Begin mei 1925 werd het verzoek om bouwvergunning ingediend bij de Gemeente Breda. Deze was zich terdege bewust van "ene florerende brouwerij-nering" en van het belang van dit bedrijf voor de stad en de regio.

Reeds op 5 juni 1925 verleende de gemeente vergunning voor de bouw van een nieuw kantoor met twee in pandige woningen.

ONTWERP EN BOUW

4

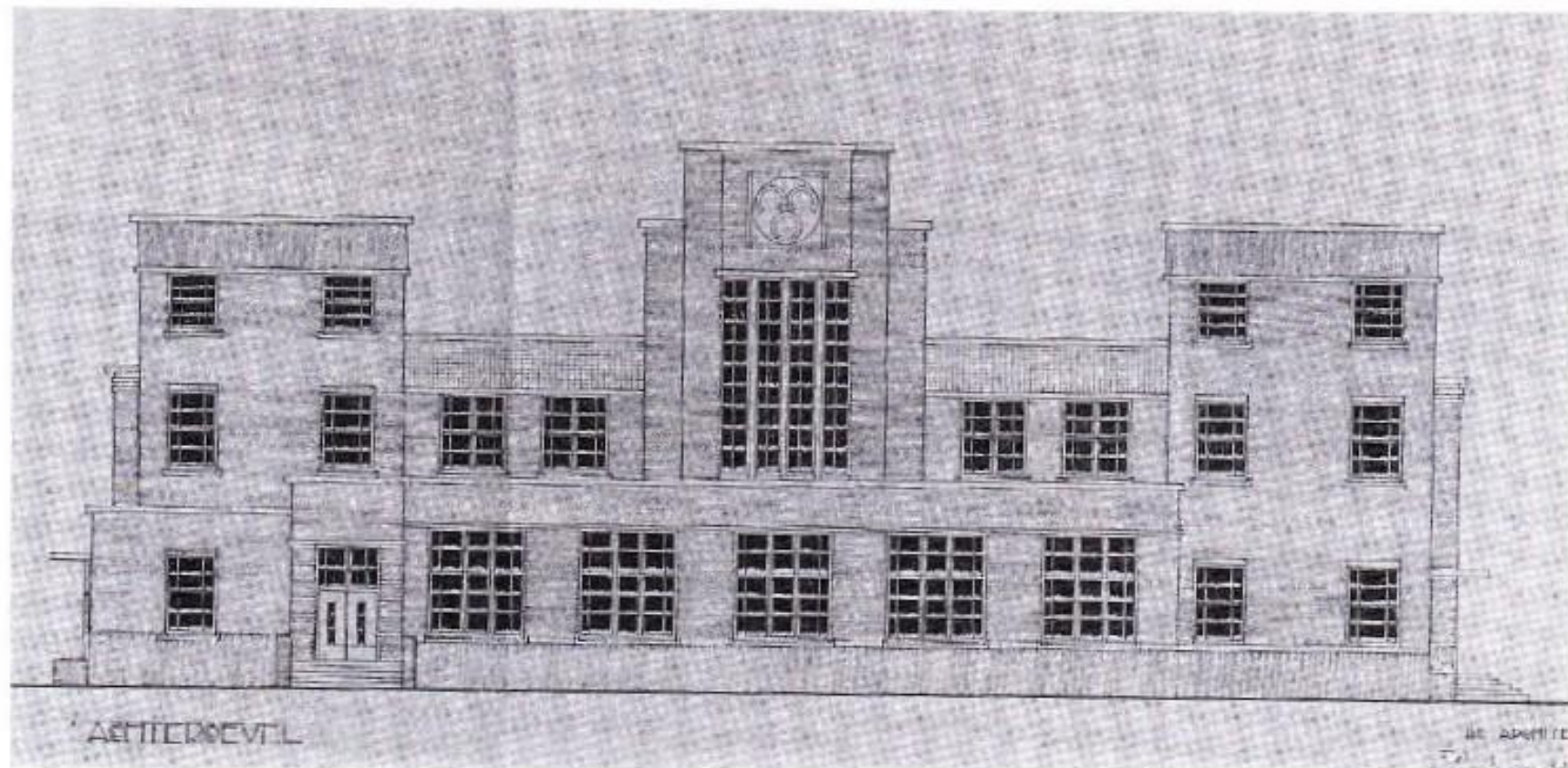
Bouwtekening 1925 - voorzijde
gebouw

Het kantoorgebouw werd ontworpen door het Bredase Architectenbureau F.P. Bilsen & Zoon.

Architect Frans Bilsen (1862-1933) was lange tijd de huisarchitect van de brouwerij. Zijn schetsontwerpen en ideeën voor een nieuw hoofdkantoor werden uitgewerkt en getekend door zijn zoon Piet Bilsen (1895-1939), die hierbij nauw samenwerkte met Ir. A.M.J.J. Smits van Waesberghe (1899-1964) namens de directie van de brouwerij. Deze samenwerking had betrekking op zowel het uiterlijk van het gebouw en de aanleg van de kantoorruimten als op de inrichting en aankleding ervan.

De bouw werd in december 1925 voor f 141.000,- gegund aan aannemer M. Bakkeren in Princenhage, toen nog een zelfstandige randgemeente bij Breda. Met uitzondering echter van de hal-traptoren, die

ONTWERP EN BOUW

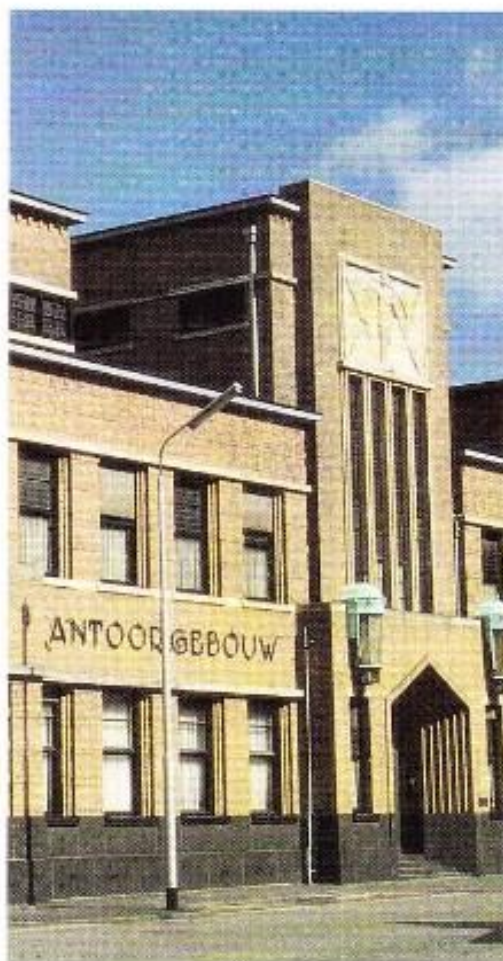

Bouwtekening 1925 - achterzijde
gebouw

in gewapend beton moest worden uitgevoerd. Dit werk — het centrale gedeelte van het kantoor met de bovenbouw — werd voor f 118.300,- opgedragen aan de Bredasche Betonmaatschappij v/h H. Vriens N.V., die ook het betonwerk voor de fundering voor f 35.000,- op zich nam. De totale bouwkosten bedroegen uiteindelijk f 294.300,- exclusief inrichting en inventaris.

Bouw-opzichter was A. Schets terwijl Ir. F. Wieland de berekeningen voor de constructie maakte. Het architectenbureau ontving als honorarium 4% van f 250.000,-, de prijs waarop het bouwwerk in eerste aanleg was geraamd. Op 5 juni 1926 werd de eerste steen gelegd door drie kleinzonen "Frans" van "Den Stichter dezer Industrie Frans Smits". Op 17 december 1927 werd het kantoorgebouw feestelijk in gebruik genomen.

EXTERIEUR

Exterieur (Amsterdamse-school-
stijl)

Staande voor het monumentale gebouw, wordt het oog direct getroffen door de fraaie vormgeving en de harmonische verhoudingen van de architectuur, die veel invloeden verraadt van de Amsterdamse School. Dat is vooral te zien aan het siermetselwerk uit baksteen in de gevelpartijen en de vormgeving van de hoofdingang. Deze heeft verspringende "wangen" en wordt aan de bovenkant keperboogvormig afgesloten.

In de architectuur is echter ook heel dominant de invloed aanwezig van een nevenstroming van de Amsterdamse School: het kantoor-gebouw lijkt te bestaan uit grote bouwblokken die in elkaar geschoven zijn of uit elkaar lijken voort te komen. De hoekige lijnen van deze blokken en de verschillende geveldelen die daar voor geplaatst zijn, hebben betonnen plinten die soms vloeiend overlopen in de gehele gevel. Omdat deze bouwtrant met name werd gepraktiseerd bij voornamelijk gebouwen in Den Haag, noemt men dit de Haagse School.

Het kantoorgebouw van de brouwerij in Breda was het eerste bouwwerk ten zuiden van de grote rivieren, dat zo nadrukkelijk de invloed van deze bouwstijl liet zien.

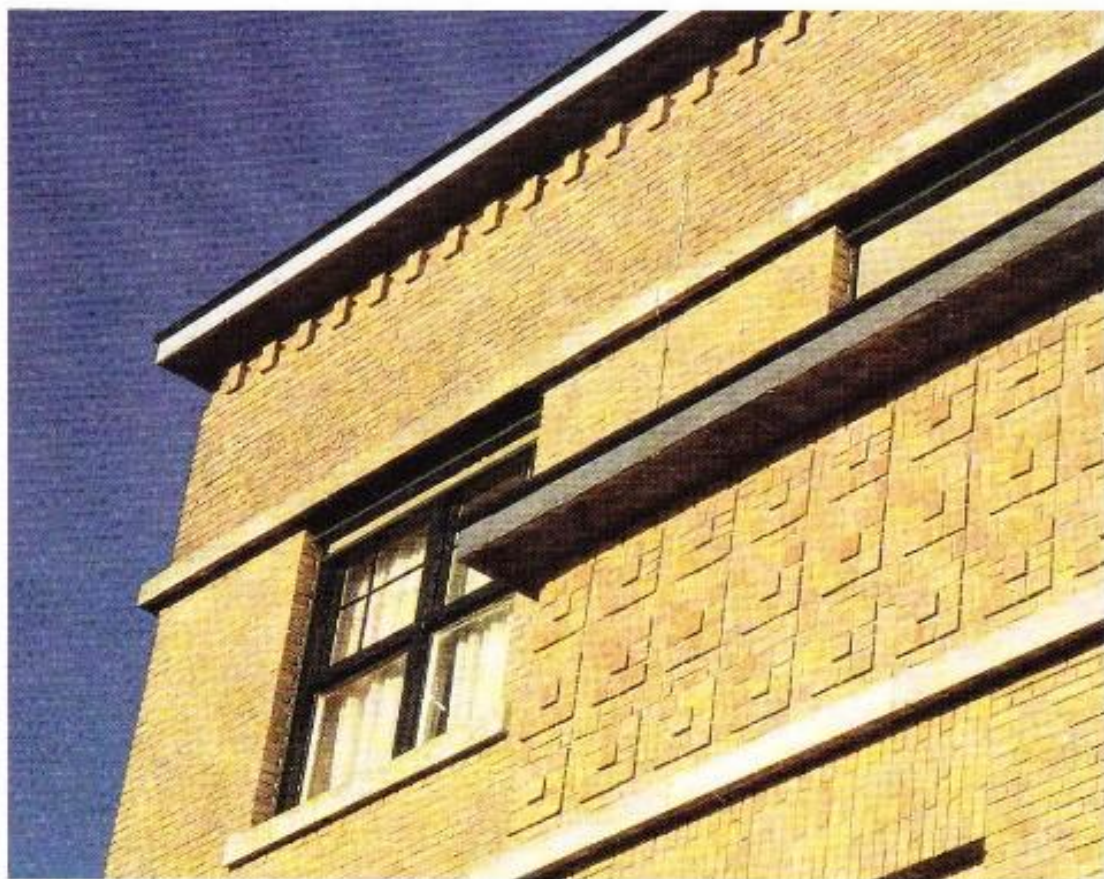
Dit valt overigens ook te verklaren uit het feit, dat Architect F.P. Bilsen een goede vriend was van W. Verschoor, de belangrijkste vertegenwoordiger van deze Haagse School.

Zowel invloeden van de Amsterdamse als de Haagse School zijn terug te vinden in de architectuur van dit kantoorpand, dat hiermede in de tijd van zijn ontstaan een ultramodern en vooruitstrevend architectuurobject was.

De gevels van het gebouw zijn opgetrokken uit gele waalstenen, die op een plint van seyeniet staan, in de binnenmuren verankerd met afdekbanden van getandijzerd travertien.

Ook de dorpels en vensterbanken zijn uit seyeniet maar bij deze onderdelen is het seyeniet gepolijst.

EXTERIEUR

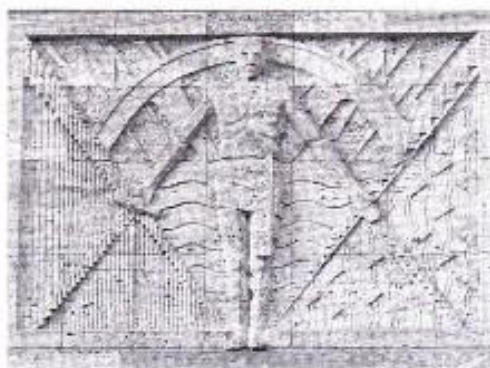
De hoofdingang kreeg een extra voornaam en representatief karakter doordat de dubbele deurpartij werd vervaardigd van teakhout en met bronsplaten bekleed.

De fraaie smeedijzeren balkonhekken, de koperen buitenlantaarns, de met lood beklede vlaggestokhouders en de smeedijzeren letters op de voorgevel zijn ontworpen door de Amsterdamse edelsmid J. Winkelman.

Metselwerk. Details van buitenwerk

EXTERIEUR

Beeldhouwwerk voorzijde gebouw

Boven de hoofdingang een groot beeldhouwd reliëf uit hardsteen van Rijks-Beeldhouwer J. van Lunteren uit Den Haag. Dit reliëf stelt in gestyleerde vorm voor:

"Gerst aan de ene en hopranken aan de andere zijde, daartussen het water, voorstellende de grondstoffen van een brouwerij. Boven het water een vliegwiel en bliksemschichten als symbool van de stoom- en electriciteitskracht in een bedrijf. Daarboven de genius van de mens, die deze elementen beheerst en ordent."

Aan de achterzijde van het gebouw een reliëf uit dezelfde steensoort met daarin beeldhouwd de drie hoefijzers en de aanduiding Anno 1927.

Reliëf in noordgevel - Anno 1927

De architectuur van het totale gebouw is imposant. Het bouwwerk is volstrekt symmetrisch en bezit een rijzige middenpartij met lange strookvensters, die de centrale hal met trappenhuis herbergt. De kantoorgedeelten, aansluitend op deze middenpartij tellen twee bouwlagen, terwijl de weer daarop aansluitende hoekpaviljoens drie bouwlagen tellen.

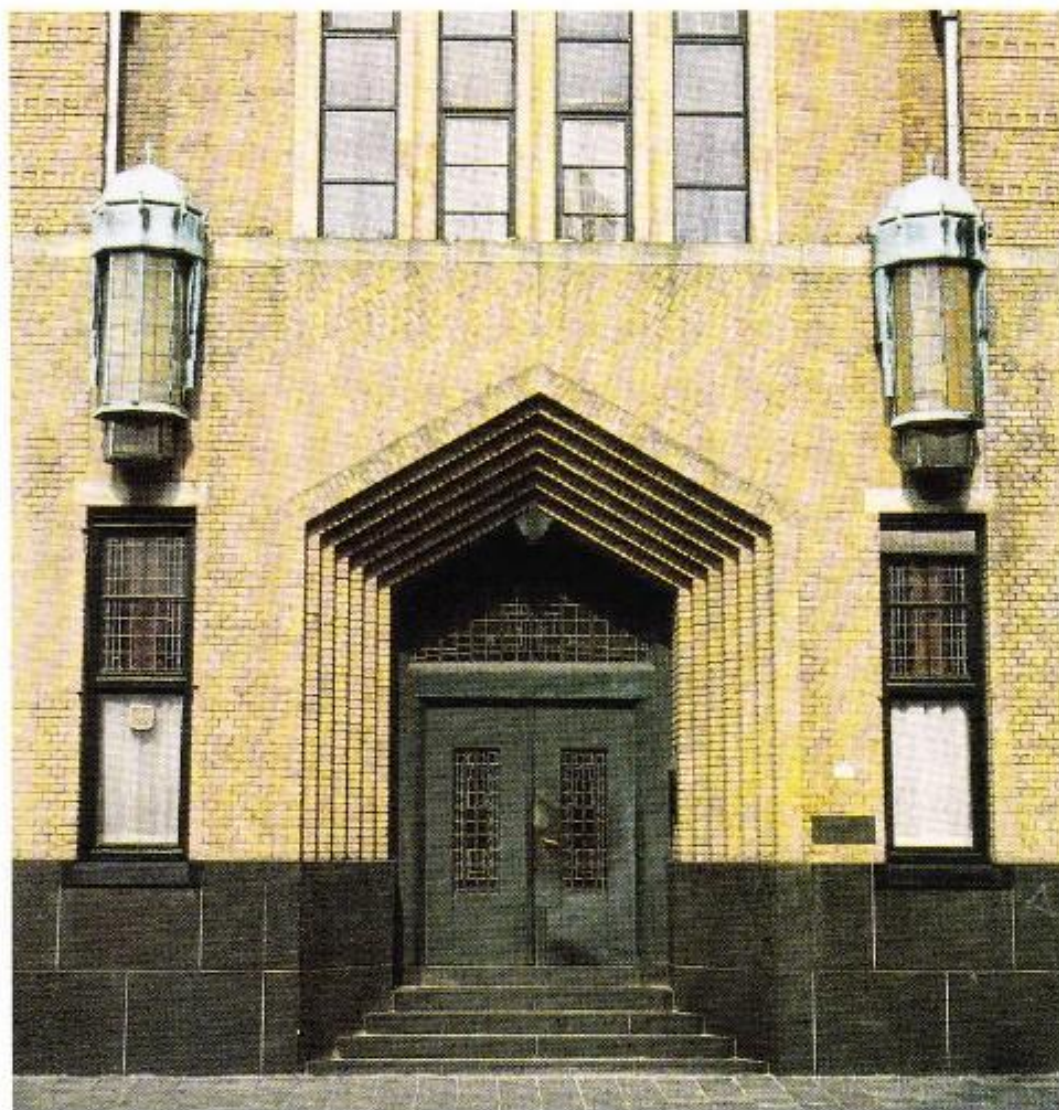
Alle geveldelen zijn krachtig gemarkeerd door horizontale plinten in beton, die op sommige plaatsen over de gehele breedte van de gevelpartij doorlopen.

Tezamen met het symmetrisch uiterlijk van het gebouw en het rijke siermet-selwerk in baksteen, zijn ze verantwoordelijk voor het markante en monumentale uiterlijk van het gebouw.

Aan de achterzijde bezit het gebouw een kantoorruimte over één bouwlaag. De fundamenteën werden zo zwaar uitgevoerd dat ze er op berekend waren dat er, zo nodig, nog eens één of twee identieke etages op gebouwd konden worden.

EXTERIEUR

*Details van buitenwerk.
Metselwerk - exterieur en voordeur-
partij*

Het gebouw heeft een vloeroppervlak van 45 x 25 meter. Het pand staat (nog) niet op de monumentenlijst van de Gemeente Breda maar wordt thans wel beschouwd als een monument van industriële archeologie. Het geniet landelijke belangstelling van kunsthistorici die het zien als een waardevol monument van bouwkunst uit de tijd tussen de twee wereldoorlogen. Het gebouw is vaak onderwerp van studie voor leerling-architecten, fotografen en beeldende kunstenaars. Door zijn esthetisch fraaie en representatieve uiterlijk is het gebouw buitengewoon geschikt om tot in lengte van jaren dienst te doen als "visitekaart" van Breda's oudste bedrijf, dat al vanaf 1538 zijn stempel op de stad drukt. Breda mag zich erin verheugen een top-monument uit de twintiger jaren binnen haar grenzen te hebben.

INTERIEUR

10

*Venatino marmer met fraaie nerf-
schakering en bronzen verlichtings-
ornamenten in de hal*

INTERIEUR

Het interieur ademt een voorname sfeer en allure door zijn schoonheid en monumentale inrichting.

Op fraaie wijze zijn kostbare materialen verwerkt in de inrichting en aankleding van het gebouw.

Wat bijzonder opvalt, zijn het prachtige marmer, de kleurige wandtegels, de fraaie verlichtingsornamenten en het glas-in-lood in de vensterpartijen.

Bezoekers ondergaan die sfeer direct al bij het betreden van de grote hal. Zij raken onder de indruk van de harmonische verhoudingen van de architectuur, de rijke kleurschakering van de toegepaste materialen en de speelse werking van het licht dat door de glas-in-lood ramen naar binnen valt.

HAL EN ENTREE

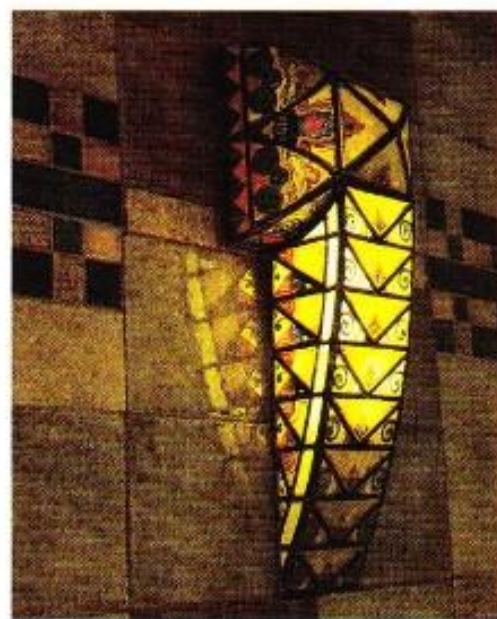
Hier vallen vooral het overvloedig gebruik van marmer, de armaturen van kroonluchter en lampen, en de glas-in-lood ramen op. Staande in de hal kijkt men omhoog in de "toren", die het trappenhuis met omloop op de eerste etage bevat en wordt overspannen door een grote lichtkoepel in glas-in-lood.

Vrijwel alle decoratieve elementen zijn hier uitgevoerd in Art-Déco stijl. De lambrizing van de hal is uit Brotocele de Siënne marmer uit Italië, rustend op een plint van Grieks Cipolino en afgedekt met zogenoemd "Belgisch Zwart". Architect P. Bilsen ontwierp zelf deze lambrizingen zorgde er ook voor dat de verwarmings-elementen aan het oog werden onttrokken door marmerbekleding.

De vloer van de hal is gelegd uit Blanc Brouillé uit Noord-Italië en Vert d'Escours uit Frankrijk.

In de vier hoeken van de vloer zijn drie hoefijzers ingelegd uit Frans Escalette marmer.

Afdeklijsten en verlichtingsornamenten zijn gemaakt van brons door het Atelier Gispén in Rotterdam. Het glas-in-lood in de voordeur, in de strookvensters en in het koepeldak, werd in art-déco stijl ontworpen door de Delftse glazenier H. de Rouw en vervaardigd door het Atelier De Oude Vest in Delft.

Verlichtingsornament in art-déco stijl

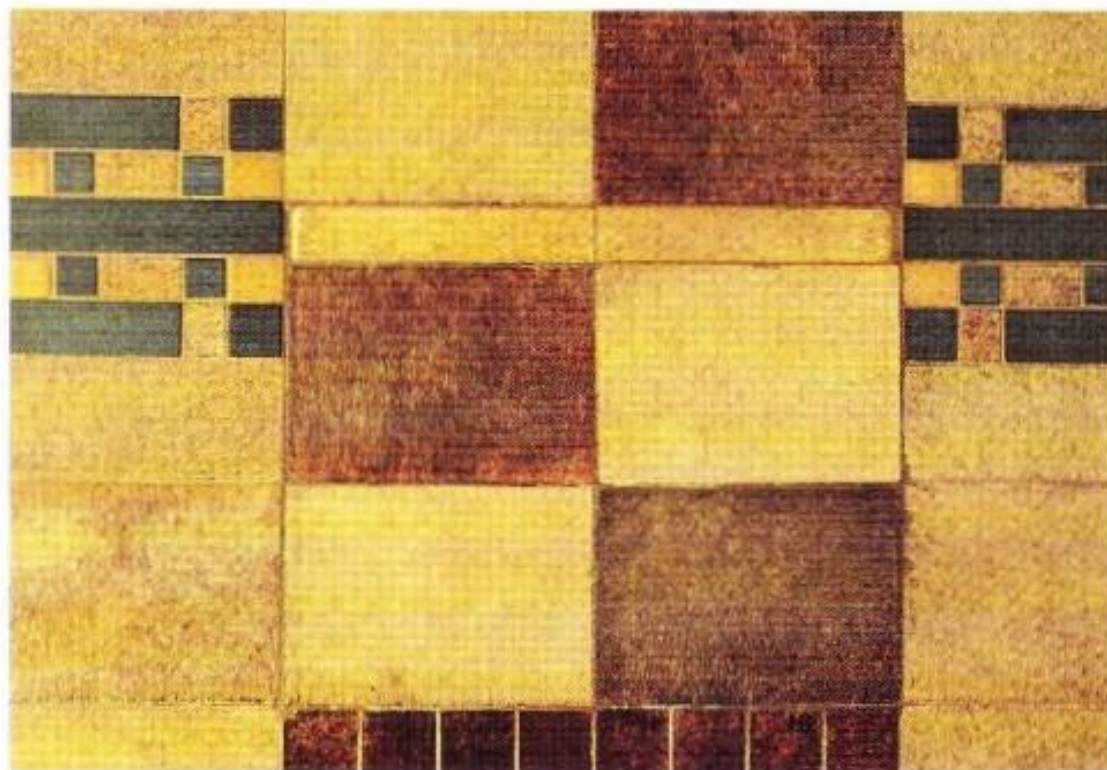

Bronzen armaturen in art-déco stijl grote hal

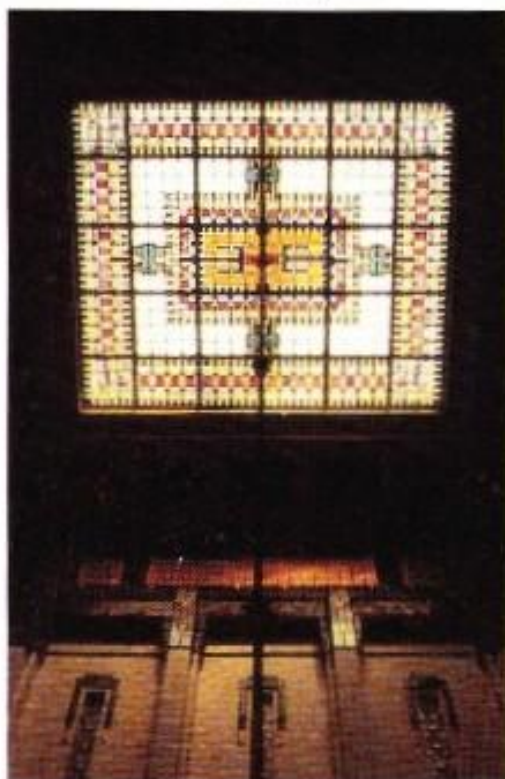

INTERIEUR

Decoratief tegelwerk van H. de Rouw in overloop

Glas-in-lood koepeldak

Voor al het koepeldak maakt de centrale halpartij tot een esthetisch hoogtepunt van het gebouw.

Al het glas-in-lood is rijk geschakeerd, zowel in vormgeving als in kleur. Bij de steeds wisselende weersomstandigheden in onze streken, ziet het koepeldak er ook steeds anders uit en daardoor ook de gehele halpartij.

Alle deuren zijn gemaakt van teakhout, mat afgewerkt en voorzien van sierbanden van coramandel.

De vlucht van de hoofdtrap naar de eerste etage heeft treden en stootborden van Italiaans Venatino marmer met opvallend mooie nerfschakering.

De balusters van leuningen en lambrizing langs de trappen zijn van Italiaans Paonazzo, evenals in de hal, rustend op Grieks Cipolino en afgedekt met Belgisch Zwart.

Het tegelwerk op de wanden van de omloop en van de "toren" is heel bijzonder. Het werd ontworpen door de kunstenaar H. de Rouw en geleverd door De Porceleynse Flesch Delft.

INTERIEUR

B

Het grote glas-in-lood "vierluik" in
het trappenhuis

INTERIEUR

14

Borstbeeld F.H.M. Smits in trappenhuis

Het grote glas-in-lood raam in het trappenhuis, eveneens ontworpen door H. de Rouw bevat kunstzinnige voorstellingen van "De voor- en tegenspoed bij den opbouwenden arbeid, zoals deze door jeugd en ouderdom, arbeid en wijsheid, wordt tot stand gebracht en gesymboliseerd in de figuren:

Licht en vreugde,
jeugd en ouderdom
arbeid en wijsheid
duisternis en smart."
omringd door mythologische en zinnebeeldige voorstellingen.

De beschouwer ontwaart zelfs, naast de thema's industrie en astronomie, ook een voorstelling met betrekking tot de luchtvaart (1927!). In het glasraam gaan de kleuren langzaam over van lichtgeel naar donkerblauw, ofwel van licht naar duisternis. Dit grote glas-in-lood raam is aangebracht aan de noordzijde van het gebouw en daardoor — al dan niet toevallig — verstoken van fel invallend zonlicht, hetgeen de kleurige werking extra diepte en sfeer geeft.

In de marmeren nis onder dit venster op de overloop staat een bronzen borstbeeld van F.H.M. Smits met de inscriptie:

"Den Stichter dezer Industrie
ter nagedachtenis.
Het dankbare personeel
1887 1912"

Het beeld werd gemaakt door Professor Bart van Hove, Hoogleraar Beeldhouwkunst aan de Amsterdamse Rijksacademie en namens het personeel aangeboden bij het jubileumfeest in 1912. Van 1912 tot 1927 had het een ereplaats in de westelijke buitengevel van het brouwerijgebouw, daar waar de vaten bier werden gevuld.

INTERIEUR

INTERIEUR

16

Kroonluchter met zicht in de "toren".

Glas-in-lood venster met familiewapens en gerste-aren in corridor parterre

DE KROONLUCHTER

In de hal hangt een grote kroonluchter als geschenk van het personeel bij het vijftigjarig bestaan van de nieuwe brouwerij in 1937. Op de bovenste bol staat te lezen: "Geschenk van het personeel - 1887 - 1937". De armatuur bestaat uit twee gesmede ringen met daarop elk twaalf kaarslampen en een kleinere ring met zes kaarslampen. Het geheel hangt aan een meertraps-, uit brons en smeedwerk vervaardigde, staaf.

Onder aan de luchter de wapenschilden van de Stad Breda, de Familie Smits en de Brouwerij met daaronder drie originele hoefijzers.

CORRIDORS PARTERRE

De corridors, parterre, zijn bekleed met Italiaans Monte Alto marmer. Plinten en stootranden zijn van Grieks Cipolino. De balken van het betonskelet zijn bekleed met een donkerder gekleurd marmer.

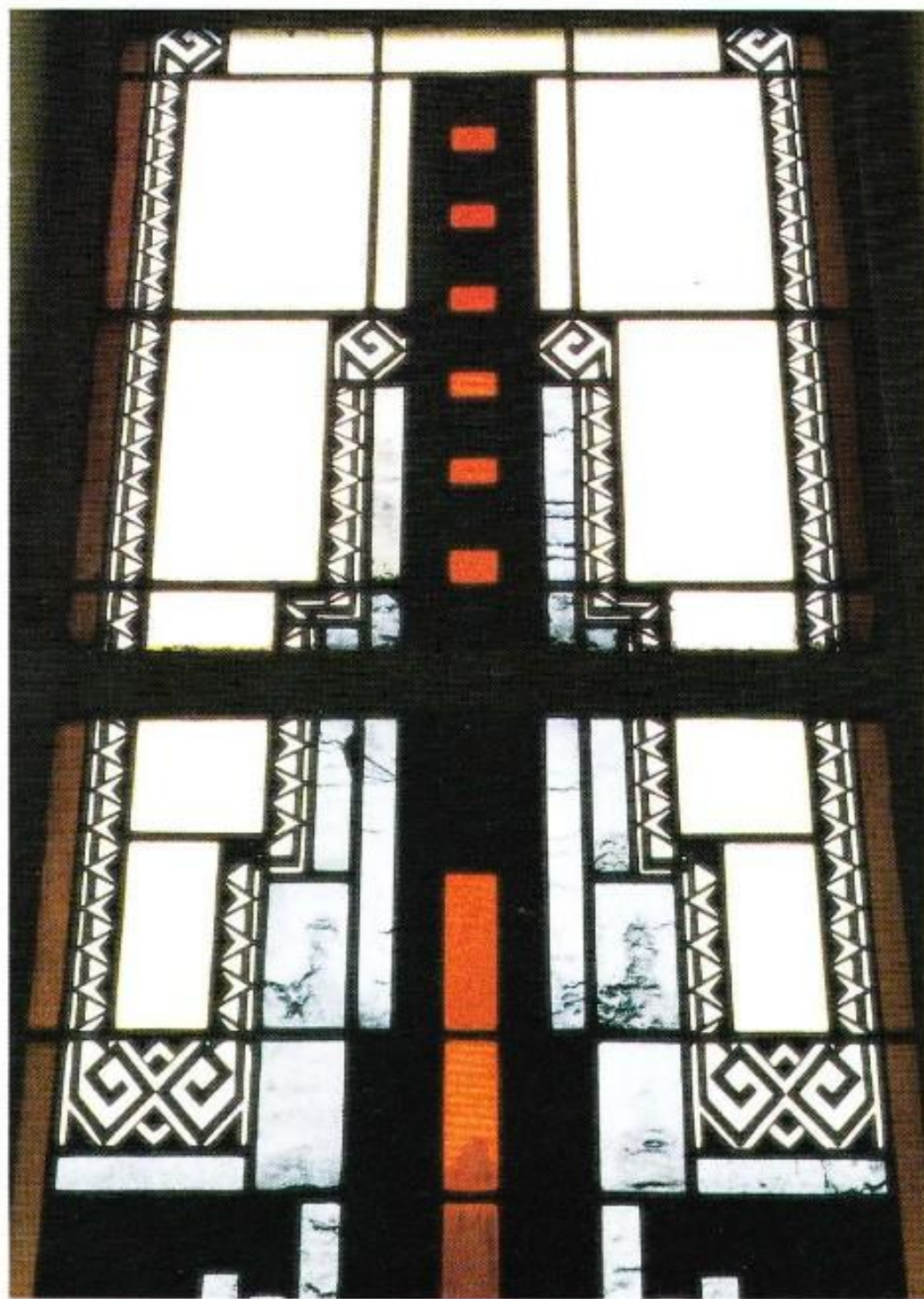
Deze hoge lambrizing werd ontworpen door architect P. Bilsen en geleverd door het steenhouwersatelier van Sermon Frères te Antwerpen. De bronzen afdeklijsten en de verlichtingsarmaturen in deze gangen werden speciaal ontworpen door het Atelier Winkelman in Amsterdam. De art-déco vormen van het brons en de motieven in de glas-in-lood ramen en de lampen zijn gebaseerd op eenmalige ontwerpen.

De grote glas-in-lood ramen aan het uiteinde van deze gangen zijn een geschenk van het bankiershuis C. Ingen-Housz aan de directie. Zij dateren van 1927 en werden ontworpen en vervaardigd door het Haarlemse glazeniers-atelier van W. Bogtman.

In deze ramen de familiewapens Smits (vruchtdragende citrus-sinensis-boom) en Ingen-Housz (Franse lelie), verwerkt met voorstellingen van gerst in de goudgele kleur van schuimend bier.

De vloerbedekking in de gangen is van Walton-linoleum op rubberbasis (geluiddempend).

KUNST IN GLAS-IN-LOOD

De toepassing van glas-in-lood om binnenvallend licht in kantoorruimtes te temperen neemt vanaf de Art-Nouveau tijd – vanaf circa 1900 – een grote vlucht. In het eerste decennium van deze eeuw werd er flink mee geëxperimenteerd maar echt vaste status kreeg deze werkwijze in ons land vanaf 1912 toen het Amsterdamse Scheepvaarthuis (kantoorpand) in gebruik werd genomen.

Gebruikte men vóór 1900 meestal wandschilderkunst of tapijtbekleding om het interieur van grote of openbare gebouwen te verfraaien, nu ontdekt men de esthetische waarde van gekleurd glas dat in voorstellingen, symbolen en geometrische patronen eindeloos gevarieerd kan worden toegepast.

De glas-in-lood decoraties van het Scheepvaarthuis werden verzorgd door het Haarlemse Glazeniershuis van W. Bogtman.

Kenmerkend in zijn werk is het gebruik van zowel organisch-ronde als geometrisch-hoekige vormen, terwijl de loodlijnen de tekening in de afbeeldingen volgen waardoor deze als geheel zeer krachtig overkomt. In het kantoorpand in Breda is deze werkwijze optimaal te zien. Bogtman was een groot kunstenaar en hij slaagde er steeds in, zowel vormen, tekening als kleurzetting tot één harmonisch geheel te maken. Omdat Bogtman als vernieuwer en groot kunstenaar bekend stond, werd hij vaak gevraagd om het glas-in-lood werk in representatieve ruimtes en hoofdkantoren te ontwerpen.

Detail glas-in-lood raam 1e etage

INTERIEUR

KAMER HOOFDDIRECTIE

Aan deze gangen parterre de diverse bestuurs- en directiekamers:

De kamer van de hoofddirectie ligt aan de zuidzijde (straatzijde) van het gebouw en is de derde kamer in de westvleugel. Lambrizing en meubilair in deze kamer zijn van teakhout met palissander naar een ontwerp van Cees Kras van de Firma H. Pander Den Haag. De schoorsteenmantel is van fijngenerfd porter-marmer uit Italië. Het smeedwerk is ontworpen en geleverd door de Firma Ringlever Rotterdam. Boven de grote spiegel een fraai decoratief houtsnijwerk uit palissanderhout, waarin het Drie Hoefijzers motief op kunstzinnige wijze is verwerkt. Het merk is hier authentiek gesneden, dat wil zeggen met aan één zijde van elk hoefijzer drie hoefnagels en aan de andere zijde vier.

Houtsnijkunst in kamer hoofd-directie

COMISSARISSEN-KAMER

De "Commissarissenkamer" is de derde kamer parterre in de oostvleugel, en eveneens aan de straatzijde. In deze kamer is de lambrizing van wortelnoten hout en gebeitst kersenhout.

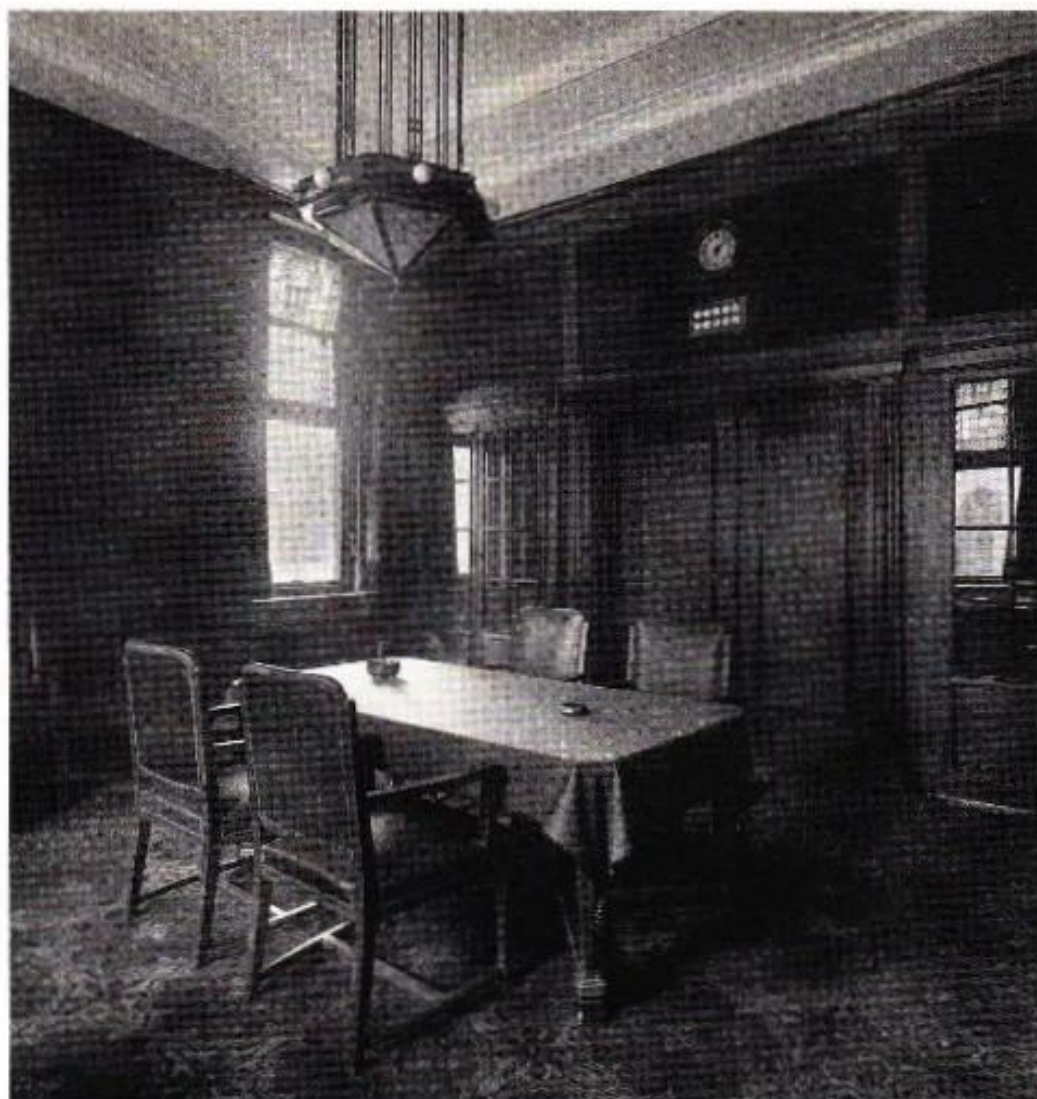
De schoorsteenmantel van de open haard is van Bois Jourdan-marmer uit Frankrijk, terwijl dekplaat en stootrand zijn gemaakt van gepolijst Seyeniet uit Thüringen.

Het smeedwerk rond de open haard werd vervaardigd bij de firma Ringlever Rotterdam.

Het bureau dat hier staat werd naar ontwerp gemaakt en is voorzien van ingebouwde archiefkastjes. Een puur stuk vakmanschap in houtbewerking. Dat geldt tevens voor de grote wandtafel en de kleine tafel die beide zijn uitgevoerd in art-déco stijl.

INTERIEUR

Commissarissenkamer in 1927

OVERIGE DIRECTIEKAMERS

Aan beide zijden naast de hoofdingang zijn twee directiekamers ingericht, voorzien van lambrizeringen in eikenhout en deuren van teakhout met decoratieve banden uit geslepen coramandel.

De kamers staan met elkaar in verbinding via tussendeuren, voorzien van een renvers (kleine overloop) waarin garderobevoorziening.

Bijzonder fraai in de directiekamers zijn de in art-déco stijl uitgevoerde verlichtingsornamenten die speciaal werden ontworpen en uit brons vervaardigd door de Firma Van Gelder & van Ginkel Den Haag.

INTERIEUR

20

INTERIEUR

BIJZONDERE VERTREKKEN

In één van de hoekkamers aan de noord-zijde (thans kantoor-ruimte) werd in 1927 een Beierse Bierstube ingericht. In deze "lokaliteit" konden directie en commissarissen hun gasten ontvangen bij een vers getapte pul bier.

De "Bierstube" had een lambrizing en dienstbuffet uit cypressenhout. De vloer was betegeld met rode en zwarte plavuizen, terwijl de wanden waren gedecoreerd met schilderijen die de brouwkunst, de grondstoffen en het brouwproces tot onderwerp hadden.

Boven het raam de spreuk: "Ein guter Trunk aus Malz und Hopfen, das sind die besten Magentropfen".

Elk directielid had in de "Bierstube" zijn eigen bierpot; de gasten konden een keuze maken uit een rijke verzameling bierpotten van alle grote Münchener brouwerijen die hier bij elkaar was gebracht. Na 1945 heeft dit unieke bierlokaal plaats moeten maken voor kantoorruimte.

Een ander opvallend vertrek was een kleine kapperssalon tegenover de commissarissenkamer. Deze was ingericht met een eikenhouten scheerstoel, een handdoekenkastje en vaste wastafel.

In deze barbierskamer kon de directie een plaatselijke barbier op afroep laten komen.

De scheerstoel prijkt nu in het eigen brouwerijmuseum.

DIENTVERTREKKEN

Achter de hal en aansluitend aan de noordzijde van de corridors lagen oorspronkelijk de werkvertrekken voor administratie, procuratiehouder, kassier, archief en postbehandeling. Nu hebben ze — behoudens post en archief — wisselende kantoorbestemmingen.

De archiefruimte omvat twee gedeelten: één ruimte met kelder voor lopende archiefstukken en één apart kluisgedeelte voor geheime of zeer belangrijke (directie)documenten. In deze laatste ruimte bevindt zich een reeks ingebouwde kluisjes met cijferslot, die vroeger alleen

INTERIEUR

Inrichting kantoor voor chefs 1927

22

*Inrichting kantoor administratie
1927 - let op de kantoorkrukken
zonder leuning.*

DIENTVERTREKKEN VERVOLG

door directieleden mochten worden geopend. In het archiefgedeelte staat tevens een dubbele, ingebouwde brandkast.

Kluis en archief zijn brand- en inbraakvrij, beveiligd door stalen schuifhekken en dubbel-beveiligde stalen kluisdeuren. De kluisinrichting, alsmede het sluitwerk van het gehele pand, werd geleverd door de firma Lips, Dordrecht.

Onder het gehele kantoorpand is een kelder aangelegd voor opslag van kantoorartikelen en archiefstukken. Daar bevindt zich ook de centrale verwarmingsinstallatie.

Alle dienstvertrekken waren oorspronkelijk ingericht met een betimmering van eikenhout met daarboven een muurbespanning van terra-cotta jute met zwarte bagnetten. De vloerbedekking was Walton linoleum op rubberbasis. In de loop van de tijd zijn de dienstvertrekken geregeld aangepast en gemoderniseerd.

Tegen de wanden langs de dienstrappen, in wachtkamers, in kluis- en archief ruimte zijn tegels aangebracht in art-déco stijl, geleverd door De Porceleyne Flesch in Delft naar een ontwerp van H. de Rouw. Hij ontwierp ook de motieven voor de glas-in-lood ramen in de bovenlichten van een aantal dienstvertrekken. Deze ramen zijn van het glasatelier De Oude Vest in Delft.

De tijd stond en staat niet stil....

Veel meubilair, dat speciaal was ontworpen en vele jaren lang intensief werd gebruikt, is in de loop der jaren vervangen door moderner meubilair. Sommige, oorspronkelijk grotere kantoorruimten werden omwille van de grotere bezetting gesplitst in twee of drie kantoren. Op veel plaatsen is ook de verlichting aangepast, terwijl deuren in dienstvertrekken en gangen een ander aanzicht kregen.

SIERSMEEDKUNST

De siersmeedkunst, met name de toepassing van ijzer, kent in ons land een traditie die al dateert van de tweede helft van de negentiende eeuw. Architecten als P.J.H. Cuypers, J.L.M. Lauriks en K.P.C. de Bazel, ontwierpen bouwwerken waarin de siersmeedkunst rijkelijk was vertegenwoordigd in de vorm van hekken, lantaarns en dakornamenten.

H.P. Berlage zette deze traditie voort, die daarna werd overgenomen door de architecten van de Amsterdamse School. Het neo-gothische smeedwerk veranderde door de tijd in art-décostijl, waarbij steeds vaker ook sierletters uit ijzer of koper op gevels werden aangebracht. De hoge prijs van siersmeedwerk bracht deze kunstvorm niet op grote schaal binnen bereik van particulieren en het aantal siersmeedateliers was dan ook beduidend minder dan bijvoorbeeld glas-in-lood ateliers.

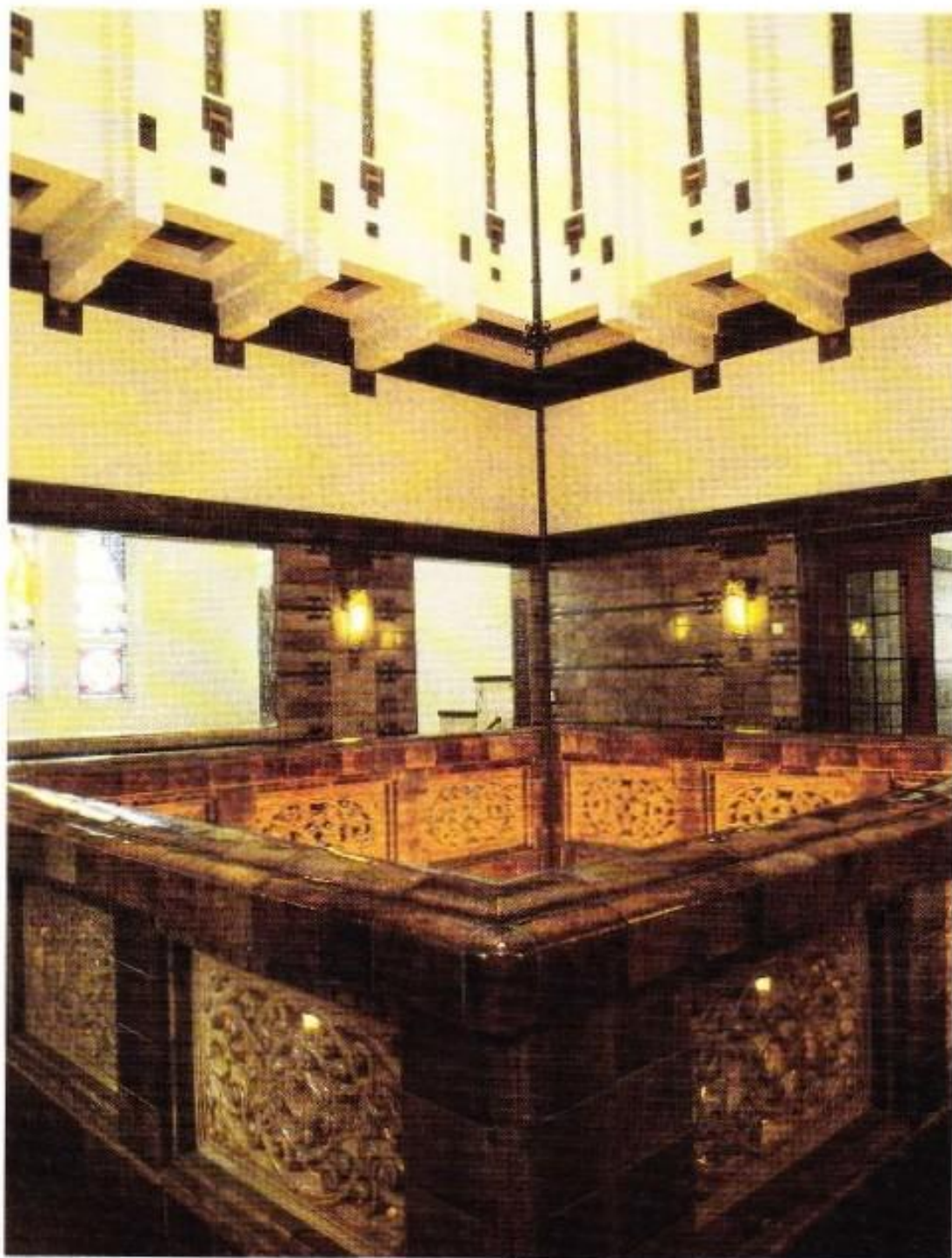
B

Het Atelier Winkelman in Amsterdam vervulde steeds een belangrijke rol in de stijlverandering die de smeedkunstateliers onder invloed van de Amsterdamse School ondergingen. In Rotterdam was het de fabriek voor metaalkunst van W.H. Gispen die hierin baanbrekend werk verrichtte. Beide ateliers hebben meegewerkt aan de verfraaiing van het hoofdkantoor van de brouwerij in de vorm van smeedwerkornamenten, sierletters op de frontgevel, verlichtingsornamenten en haardpartijen in het interieur.

Haardpartij kamer hoofddirectie

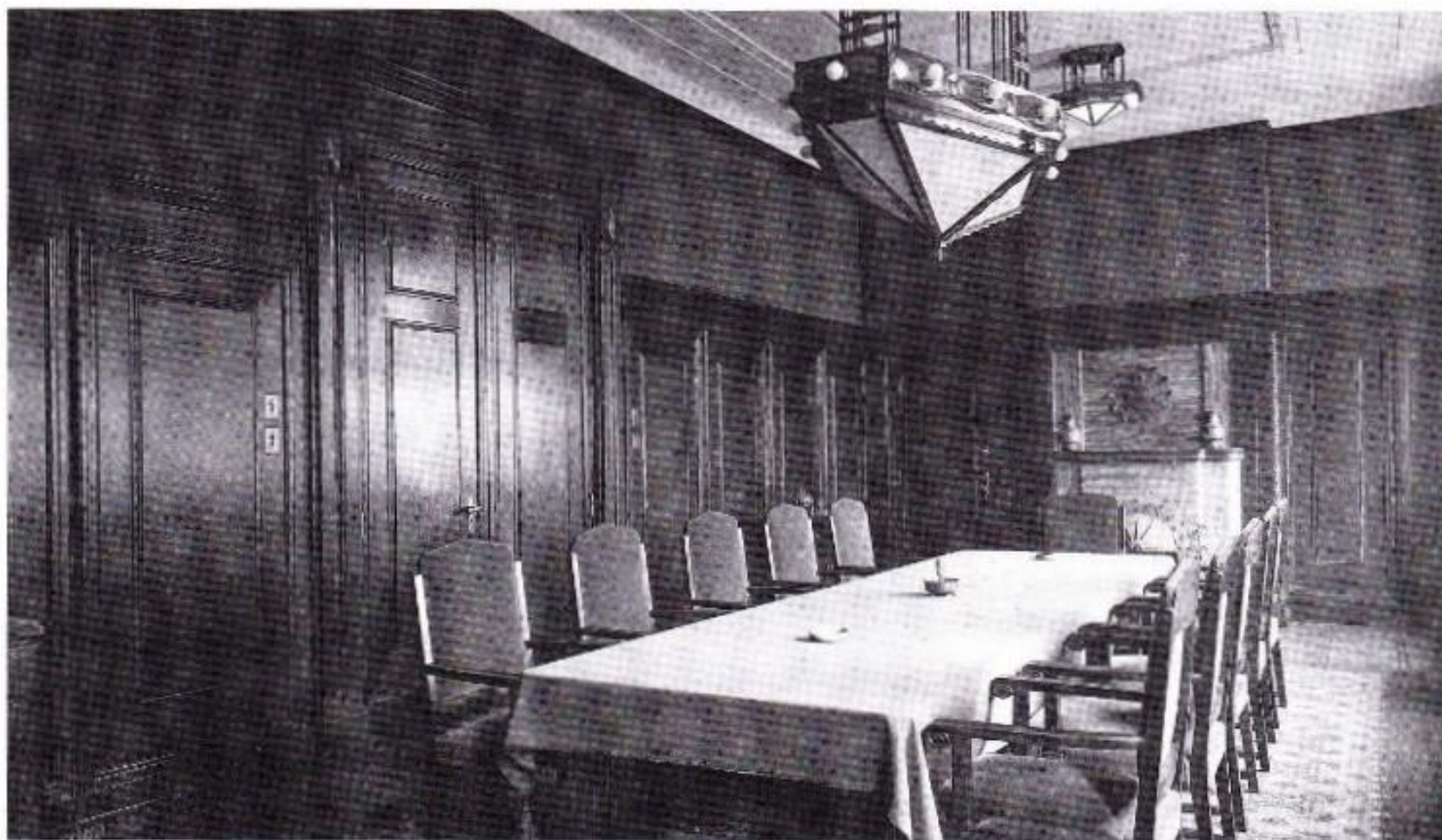
INTERIEUR

24

Fraaie vormgeving in de centrale omloop

INTERIEUR

EERSTE ETAGE

Het decoratieve tegelwerk in omloop en traptoren werd, evenals de kleurige motieven in de strookvensters en het koepeldak, ontworpen door de kunstenaar H. de Rouw.

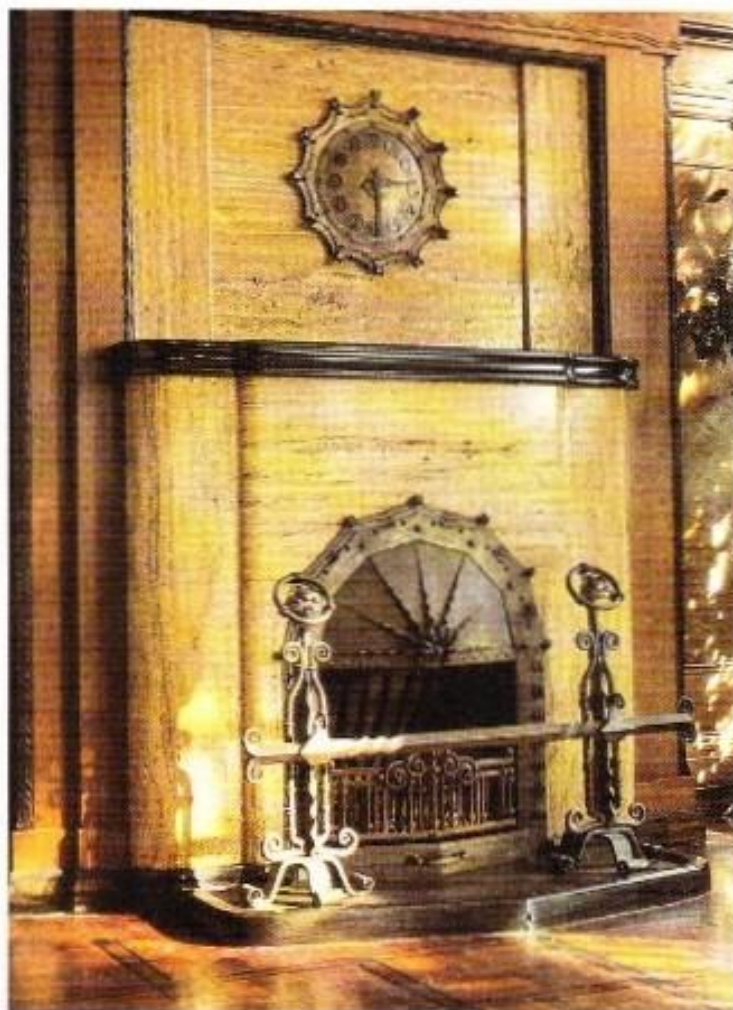
Rechts boven bevindt zich de "grote vergaderzaal". Het interieur werd ontworpen door C. Kras en geleverd door de Firma H. Pander, Den Haag. Lambrizingen meubels zijn hier vervaardigd van mahoniehout met coramandel. De verlichtingsornamenten in brons zijn speciaal ontworpen en geleverd door Firma Van Gelder & Van Ginkel Den Haag.

Grote vergaderzaal in 1927

INTERIEUR

26

*Open-haard partij grote vergader-
zaal*

De parketvloer is gemaakt van mahonie-, ebben- en purperhout en geleverd door de Bredase Firma Lachapelle. De vloer is gedeeltelijk bedekt met een origineel, handgeknoopt Smyrna-tapijt. Bijzonder fraai in deze vergaderzaal is de schouw met haardpartij. De schoorsteenmantel is gemaakt van gepolijst Travertin marmer uit Cannstadt in Duitsland en afgedekt met Belgisch Zwart. De stijl van deze schouw is heel bijzonder; het ontwerp bevat klassieke details maar ook duidelijk art-déco invloeden.

Het smeedwerk rond de vuurplaats werd ontworpen en geleverd door de Firma Ringlever in Rotterdam.

De grote bronzen klok boven de haard werd door één van de relaties aangeboden bij de opening van het gebouw.

De glas-in-lood voorstellingen in de bovenlichten van de vensters symboliseren de physica, mechanica en biochemie en werden ontworpen en vervaardigd door het atelier van W. Bogtman in Haarlem.

INTERIEUR

De corridors op de eerste etage zijn fraai betegeld en hebben op enkele plaatsen reliëfs in hardsteen met goudverf waarin het Drie Hoefijzers embleem is verwerkt.

Glas-in-lood vensters zijn in art-déco stijl uitgevoerd.

Op de eerste etage — westzijde — was tot 1950 een bibliotheek gevestigd met een verzameling wetenschappelijke werken. Deze kamer was smaakvol ingericht met wandbetimmering in eiken- en ebbenhout en was alleen toegankelijk voor de directie.

Hier bevindt zich de toegang tot de "torenkamer" waarin persoonlijke (familie)stukken konden worden opgeborgen.

De torenkamer ligt naast de koepeltoren en is bereikbaar via een bijzondere trap. Iedere trede hiervan kan apart scharnieren en men kan de onderste trede en daarmee alle andere treden opklappen en vergrendelen zodat de torenkamer ontoegankelijk wordt.

Aan de westzijde lag vroeger ook een kleinere vergaderzaal, die thans — evenals de bibliotheek — als kantoorruimte in gebruik is.

TWEDE ETAGE

In 1925 werd de bouwvergunning afgegeven voor een nieuw kantoorgebouw met twee woningen.

De familie-eigenaren Smits van de brouwerij hadden aan alles gedacht: een zó fraai gebouw met zo'n kostbare inventaris moest wel dag en nacht in het oog worden gehouden en daarom werden bovenin het gebouw twee woningen gesitueerd. Eén voor de bureauchef met zijn gezin en de andere voor de conciërge met zijn gezin.

De woning van de bureauchef lag in de westvleugel en besloeg de gehele tweede verdieping en een gedeelte van de eerste etage. Deze woning omvatte een grote woonkamer, een kleinere voorkamer, een eetkamer en keuken, vier tweepersoons slaapkamers en één eenpersoons slaapkamer, een badkamer, toilet en provisiekamer.

Totaal 109,20 m² op de eerste en 155,35 m² op de tweede verdieping. In de oostvleugel was op de tweede etage de woning van de conciërge ingedeeld met een grote woonkamer, een voorkamer, een keuken, vier slaapkamers, toilet en badkamer over totaal 155,31 m².

Drie Hoefijzers motief in corridors

INTERIEUR

28

Glas-in-lood voorstelling grote vergaderzaal

De woningen waren afgewerkt zoals de kantoorruimten met fraai tegelwerk in gangen, toilet en badkamer en met art-déco glas-in-lood in de bovenlichten en ramen. In lambrizingen en betimmeringen werd veel eikenhout verwerkt.

De bewoners konden gebruik maken van de twee zij-ingangen van het kantoor die zij als "voordeur" gebruikten. (De voordeur van het hoofdkantoor was toen uitsluitend in- en uitgang voor directieleden en belangrijke bezoekers).

Na 1945 verhuisde de bureauchef-procuratiehouder met zijn inmiddels sterk uitgebreide gezin naar een ander pand van de brouwerij; de conciërge heeft nog tot aan zijn pensionering in 1959 in het gebouw gewoond.

De woonruimten zijn daarna omgebouwd en ingericht als kantoren.

ZIJN TIJD VER VOORUIT

Het kantoorgebouw van "De Drie Hoefijzers" was in 1927 zeer modern en op veel punten zijn tijd ver vooruit.

Bij de bouw was gebruik gemaakt van de modernste bouwkundige technieken en de nieuwste technische vindingen.

Zo was er door het gebouw een centrale oproep-installatie van het fabrikaat Siemens & Halke aangelegd waarmee de directie via een lichtcode en geluidsignaal bepaalde medewerkers kon oproepen.

Tevens werd er een centraal kloksysteem ingebouwd waardoor de klok in alle kantoren altijd dezelfde tijd aangaf.

Voor goede ventilatie kregen de buitenramen bronzen open-sluit knoppen.

De verlichting was overal optimaal maar echt bijzonder in de directiekamers; men kon het licht zowel bij binnenkomst als bij vertrek vóór of achter zich bedienen, zodat men nimmer in het donker het kantoor behoefde te betreden of verlaten.

Alle elektrische leidingen werden gemakkelijk toegankelijk gemaakt door ze te leggen tussen de dubbele vloeren, zowel parterre als op de eerste etage.

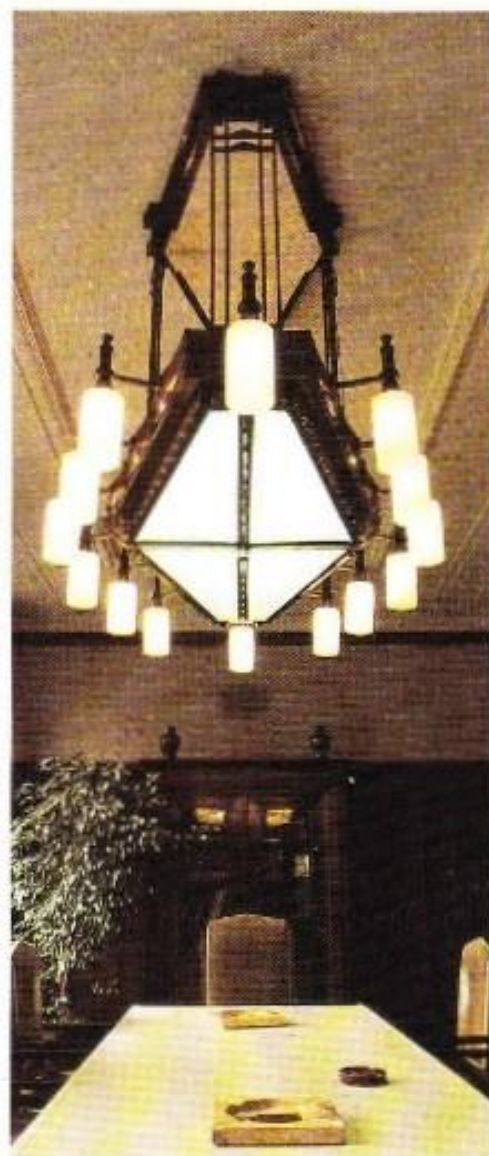
Alle deuren kregen dubbele sloten waarvan één slechts toegankelijk was via één centrale "loper".

Aan de brandveiligheid werd vanaf het begin grote aandacht besteed. Op de begane grond en in verschillende gangen werden brandkranen aangelegd, voorzien van aansluitingen en brandslangen. Een preventieve maatregel om brandgevaar te beperken, was het plaatsen van koperen asbakken bij deuren in de gangen. Uiteraard ontworpen in art-déco stijl, evenals de zeer fraaie koperen paraplubakken. Kunstwerkjes op zich!

Het gehele gebouw was uiteraard ook uitgerust met een bliksemafleid-systeem.

En wat was tenslotte voordeliger dan voor de verwarming van het gebouw gebruik te maken van stoom en heet water, dat in de brouwerij immers voldoende beschikbaar was?

Verlichtingsornament grote vergaderzaal

FEESTELIJKE OPENING

Openingsfoto 1927 - rechts onder
voorstte rij:

Ir. A.M.J.J. Smits van Waesberghe
(1899-1964)

Architect F. Bilsen (1862-1933)

Op 17 December 1927 vond de feestelijke opening plaats. Het was een zaterdag, een dag waarop normaal gesproken gewerkt moest worden van 's-morgens acht uur tot 's-middags één uur. Maar....deze dag verliep anders.

Om half 8 kwamen commissarissen, directieleden en het voltallige personeel bijeen in de (toen nog) tegenover de brouwerij gelegen St. Jozefkerk voor de viering van een Heilige Mis uit dankbaarheid. Na de dienst toog het personeel aan het werk waarna om 11 uur de officiële overdracht van het nieuwe gebouw door architect P. Bilsen aan de directie volgde.

Om half 3 's-middags was iedereen weer present voor de officiële opening en ingebruikname van het gebouw. Dat gebeurde in aanwezigheid van tal van autoriteiten waaronder Burgemeester Van Sonsbeeck van Breda, de Wethouders K. van Buitenen en Mr. E. van Mierlo, de Consul van België, de Voorzitter van de Kamer van Koophandel, de Gouverneur van de K.M.A., de President van de Rechtbank en tal van familieleden Smits.

Om de betrokkenheid van de brouwerij met de Bredase gemeenschap te accentueren, bood directeur Frans Smits de grootste te gieten klok aan voor de nieuwe beiaard in de Grote Toren van de O.L.Vrouwekerk.

Hoe modern en ver vooruit het gebouw bij de opening mocht zijn, de sociale omgangsvormen van die tijd doen ons heden soms wat ouderwets aan en verlokken tot een glimlach.

Bij de ingebruikneming van het gebouw hing op het grote kantoor een kruisbeeld ten teken van de katholieke inslag van het bedrijf. Tevens werd op die dag een officiële orderegel ingesteld, die inhield dat de vijf kantoordames steeds vijf minuten eerder weg mochten dan de 26 heren. Dit om te voorkomen dat men gelijktijdig op de gangen of bij de garderobes was. Deze regel is overigens officieel nooit ingetrokken!

MONUMENT GETUIGT VAN HET VERLEDEN

*Monte Alto marmer in corridors
parterre*

De tijden veranderen maar kwaliteit verloochent zich nimmer. Het kantoor doorstond uiterst woelige tijden, werd in de oorlogsjaren licht beschadigd maar raakte nooit in verval. Moderne inzichten hebben door de jaren heen uiteraard hun invloed gehad op inrichting en indeling van de werkruimten maar gelukkig niet op het uiterlijk en de inrichting van het overgrote deel van het pand. Daardoor werd het ultramoderne gebouw van toen een topmonument van het heden. Het heeft nog niets aan schoonheid en representatieve kracht ingeboet. Zowel de architectuurstijl als de stijl van het interieur zijn heden van onschatbare waarde vanwege hun unieke karakter.

Het gebouw staat als een fraai sieraad in de stadsbebouwing van Breda als een getuige van een stuk roemrijk, industrieel verleden van de stad.

Een brouwersmonument dat nog tot in lengte van jaren zal kunnen getuigen van verleden.....en heden!

COLOFON

Tekst: Jan Willemsen

Bewerking en adviezen: Eric Dolné

Fotografie: Theo Kroese

Ontwerp en layout: BD&V, Breda

Druk: H. Gianotten, Tilburg

Uitgave:

Verenigde Bierbrouwerijen

Breda-Rotterdam B.V. Breda

Afdeling Public Relations

Postbus 3212

4800 MA Breda

Copyright 1989

310889-3000 1e druk

*Glas-in-lood vensters in art-déco stijl
(1e etage)*

